

De KVL Gedenknaald, Oisterwijk

Verslag van de tweede buurtbijeenkomst van 5 september 2019

Figuur 1 Bezoekers op de tweede buurtbijeenkomst.

Op 5 september 2019 organiseerde BOEi een tweede buurtbijeenkomst over de toekomst van de KVL gedenknaald in Oisterwijk. Het doel was om samen met omwonenden opnieuw te kijken naar de beste oplossing voor het beeld aan de Almystraat. De naald uit 1941 staat er sinds de sluiting van de leerfabriek ietwat verloren bij naast het hoofdgebouw. Daarnaast wilden we vanuit BOEi ook graag onze insteek verder toelichten en samen een plan maken voor de toekomst.

Verslag: Jobbe Wijnen, Iris Vernooij, Michiel Rohlof
Datum verslag: 24-09-2019

Inhoud

Inhoud	1
Aanleiding	2
Verslag van de bijeenkomst	3
Besluit: hoe nu verder	7

Figuur 2 De KVL naald zoals hij er bij stond in 2018 (foto J. v. Dalen)

Aanleiding

Eerst iets over de historie van deze bijeenkomst. De KVL-gedenknaald werd in 1941 door het personeel geschonken aan de directie van de leerfabriek ter ere van het 25 jarig bestaan. De naald vervulde 60 jaar stilletjes haar rol als sieraad van het fabrieksterrein tot de KVL fabriek in 2001 haar deuren sloot.¹ De provincie Noord-Brabant werd eigenaar van het complex en het beeldhouwwerk werd in 2002 beschreven als onderdeel van het rijksmonument.² Veel Oisterwijkers voelen een verbinding met de fabriek, omdat familie- of dorpsgenoten hun hele leven hier hebben gewerkt en omdat de fabriek bepalend was voor het dorp. De naald is voor hen een symbool voor deze belangrijke periode: de fabriek bood zekerheid van inkomen, maar ook een leven van zware en vaak vieze arbeid.³

Toen in 2016 op grote delen van het KVL-terrein al volop werd gesloopt, gesaneerd, gerenoveerd en gebouwd, begonnen Oisterwijkse organisaties bij de gemeente en provincie aan te kaarten dat er ook iets moest gebeuren met de naald; deze leed ernstig onder de weersomstandigheden.⁴ De naald is gemaakt van een soort tufsteen die niet bestand is tegen het Nederlandse klimaat.⁵ Dit is overigens een groot probleem voor alle bouwwerken van (Duits) tufsteen in Nederland, vooral omdat er (nog) geen mogelijkheden bekend zijn om deze steensoort klimaatbestendig te maken.

Vanaf 2016 kwam BOEi, voluit de Nationale Maatschappij tot Restaureren en Herbestemmen van Cultureel Erfgoed, in beeld als partij die iets voor de

naald kon betekenen. BOEi schoof aan in een overleg met vele partijen op het gemeentekantoor, maar had op dat moment nog geen formele rol.⁶ Dat veranderde pas toen BOEi in oktober 2018 eigenaar werd van de gedenknaald met de intentie deze te behouden voor Oisterwijk. Vrij kort daarna werd de naald door BOEi ingepakt in een tent van hekken en zeil om verder vocht intreden – voorlopig - te stoppen (Figuur 3). Uiteraard is het geen gezicht, maar wel een snelle en effectieve oplossing.

Figuur 3 De naald in zijn tent (foto september 2019)

Op 16 mei 2019 organiseerde BOEi een eerste bijeenkomst voor Oisterwijkers rond de vraag wat er met de naald moest gebeuren.⁷ De opkomst was laag; vijf mensen kwamen meepraten, waarvan slechts drie uit de buurt. Toch waren we blij dat we in ieder geval met deze mensen in gesprek konden. Na de bijeenkomst nam de directie van BOEi op grond van de uitkomsten het besluit de naald met een 3D scanner te gaan inmeten. Dit is eenvoudig te doen. Daarnaast zou de naald met jaarlijks onderhoud langer in stand gehouden worden.⁸ Dat dit geen definitieve oplossing zou zijn, was helder.

Na dit besluit bleek er enige onrust te ontstaan in Oisterwijk, omdat men dacht dat BOEi de naald wilde laten verkommeren. Dat was zeker niet onze intentie, maar we realiseerden ons wel dat het persbericht van 18 juli zo kon worden gelezen. Daarom organiseerden we een tweede bijeenkomst op 5 september 2019 waarvan dit document het verslag is.

Verslag van de bijeenkomst

De opkomst voor deze tweede buurtbijeenkomst op 5 september was beduidend hoger dan bij de eerste. Vijftien mensen uit omgeving, waaronder stadsgidsen, vrijwilligers van de Stichting Stoommachine en van de Heemkundekring 'De Kleine Meierij' en mensen van Oisterwijk in Beeld gingen met medewerkers van BOEi in dialoog over de mogelijkheden het rijksmonument te behouden. Voor BOEi waren aanwezig bouwkundige Iris Vernooij, hoofd communicatie Michiel Rohlof en erfgoedadviseur Jobbe Wijnen.

Verwachtingen

Na het welkomstwoord van Michiel Rohlof hielden we een ronde waarin iedereen zijn verwachting voor de avond kon toelichten. Dat *'behoud van het beeld op zijn plek'* voor de meesten voorop stond was al snel duidelijk. Wat de avond *zelf* moest opleveren, was soms even doorvragen. Velen hoopten dat er aan het einde van de avond een duidelijk plan zou liggen. Een paar mensen spraken hun verlangen uit vooral *positief en gezamenlijk* in overleg te willen gaan en van daaruit de blik op de toekomst te werpen.

Waarom koopt BOEi een gedenknaald?

Na de voorstelronde was het de beurt aan BOEi om toelichting te geven op haar insteek en de gemaakte keuzes tot dat moment. Jobbe Wijnen stelde als opening de vraag aan de zaal 'Waarom koopt BOEi een gedenknaald?' Daarop bleek dat er in de zaal twijfel leefde over de intenties van BOEi. Men sprak de gedachte uit dat BOEi de naald had gekocht om meer kans te maken de tender te winnen in de race om het KVL U-gebouw. De herbestemming van het U-gebouw werd in 2018 aanbesteed. Er was dus wantrouwen over dat BOEi een bedrijfseconomische reden had gehad, niet een erfgoedmotief. Wijnen gaf aan dat dit niet het geval was geweest.⁹ Ten eerste was BOEi al betrokken bij de naald in 2016 toen van herbestemming van het U-gebouw nog geen sprake was. Belangrijker is dat BOEi te werk gaat als ideële organisatie zonder winst oogmerk.¹⁰ De waarde van de gedenknaald wordt door de directie van BOEi onderkend, mede door de berichten die we ontvingen vanuit het Oisterwijkse. Daarna ging BOEi over tot aanschaf, wat procedureel meestal langer duurt dan gehoopt. Daarom werden we pas in 2018 eigenaar. Uiteindelijk gaat deze kwestie om vertrouwen; BOEi kan aan de Oisterwijkers alleen openheid proberen te geven over haar aanpak en hopen dat dit vertrouwen wekt.

Het was goed dat dit onderwerp ter sprake kwam, anders was het wellicht blijven hangen in het gesprek. Zelf hadden we de indruk dat de sfeer na dit onderdeel sterk opklaarde.

Uitgangspunten

Daarna lichte Wijnen de uitgangspunten van BOEi toe. Deze zijn:

1. Samen zoeken naar de beste oplossing voor het monument,
2. Een oplossing kiezen die draagvlak heeft bij Oisterwijkers, en..
3. Een oplossing kiezen die gezond is voor alle partijen.

Alle drie de punten zijn voor BOEi belangrijk. BOEi wil zich inzetten voor de gedenknaald – en is daar door de aankoop nu ook wettelijk aan gehouden en dat gaan we ook doen (1). Dit risico is BOEi willens en wetens aangegaan. Dat behoud doen we graag samen met de Oisterwijkers, want dat zijn immers de mensen waarvoor we het doen (2). Tegelijk moeten oplossingen wel ook reëel en uitvoerbaar zijn (3). Dat betekent dat rijksdienst fiat moet geven voor eventuele wijzigingen en de wijze van behoud het monument en

de omgeving niet ernstig mag aantasten. En ook BOEi moet financieel gezond blijven in de gekozen benadering. Aan deze uitgangspunten zal BOEi het plan altijd toetsen. De deelnemers erkenden dat dit begrijpelijke uitgangspunten zijn.

Opties voor de gedenknaald en reactie publiek.

Daarna was het de beurt aan Iris Vernooij om als bouwkundige de verschillende opties toe te lichten die BOEi al heeft onderzocht. Daarbij kon de zaal direct reageren op deze scenario's en eventuele nieuwe scenario's aandragen.¹¹ De scenario's zijn:

1. De naald op zijn plaats laten staan en **impregneren** met een beschermend middel.
2. Het beeld **verplaatsen** naar een binnenlocatie, of eventueel het beeld opdelen en de losse delen verplaatsen naar (meerdere) binnenlocaties.
3. De naald op zijn plaats laten staan en het aanbrengen van een **overkapping**, spreekwoordelijk een 'glazen stolp'.
4. Een **3D-scan** maken en een **replica** op de originele plaats zetten.

1 - Impregneren geen oplossing

In theorie zou impregneren de beste oplossing zijn, omdat het beeld dan vrijwel onveranderd op de originele plek zou kunnen blijven staan. Helaas is er op dit moment nog geen juist middel gevonden om de naald mee te impregneren. Hiervoor hebben we natuursteenspecialisten benaderd. Zij hebben deze oplossing afgeraden, omdat impregneren juist bij deze tufsteen niet blijkt te werken en soms zelfs de schade kan vergroten. Hiervan zijn voorbeelden bekend bij de Eusebiuskerk in Arnhem.¹² Het lijkt BOEi daarom nu niet zinnig deze optie nog verder te verkennen.

Reactie uit de zaal: De deelnemers gaven aan zich te kunnen vinden in deze conclusie. Eén bezoeker gaf aan nog heil te zien in het verkennen van eventuele nieuwe impregneringstechnieken. Hiervoor moet dan contact opgenomen worden met de producent van die middelen. BOEi wil beloven op basis van dit advies nog contact op te nemen met de voorgestelde producent, maar dat we een mogelijk advies altijd weer zullen toetsen met het advies van natuursteenspecialisten.

2 - Verplaatsen niet wenselijk

Voor BOEi zou verplaatsen van het beeld naar binnen een optie zijn als dit op een betaalbare manier kan. Hoewel niet goedkoop, denkt BOEi dat het zou kunnen onder de 40.000 euro. Dit gaat nog niet in op eventuele kosten van de aanpassingen die gedaan moeten worden aan de nieuwe locatie.

Nadelen van verplaatsen zijn dat nieuwe afspraken nodig zijn over duurzaam beheer, mogelijk is er overdracht van het monument aan een nieuwe eigenaar nodig. Geen wezenlijk probleem, maar we moeten wel zeker weten dat die nieuwe eigenaar behoud waarborgt. Ook is de vraag wat de

rijksdienst vindt van deze optie. Er zijn aanwijzingen dat verplaatsing er toe leidt dat een monument zijn status als monument verliest. Verplaatsing naar een verwarmde ruimte is mogelijk ook van (negatieve) invloed op het tufsteen. Tot slot laat verplaatsen een lege plek achter, waarvoor dan ook een oplossing moet worden gevonden.

Reactie uit de zaal: Een verschil ten opzichte van de bijeenkomst van 16 mei, is dat voor deze groep verplaatsen van het beeld in het geheel niet wenselijk was, waar die optie in mei nog enige bijval had. "De plek waar het staat is net zo belangrijk als het beeld zelf", verwoorde iemand de mening nu, een mening die breed in de zaal klonk. "Ik kom al mijn hele leven voorbij dat beeld op die plek, dat is juist zo mooi er aan. Zo lang het kan moet het daar maar blijven", zei iemand anders (geparafraseerd).

3 – Overkapping krijgt veel bijval

Het plaatsen van een overkapping – een glazen stulp – heeft weer andere voor- en nadelen. Het grote voordeel is dat het beeld kan blijven staan waar het nu staat. Dat komt tegemoet aan een belangrijke wens van de Oisterwijkers in de zaal.

Dat voordeel moet echter wel uitgezet worden tegen het nadeel dat de indruk die de plek maakt achteruit kan gaan. Anders gezegd, de steen wordt dan wel behouden, maar de *visuele kwaliteit van het beeld in situ* kan achteruit gaan en afhankelijk van het ontwerp kan daarmee zelfs de ziel van de plek alsnog gedeeltelijk verloren gaan.¹³ Dat effect moeten we zeker niet onderschatten. Een ander punt van belang is dat de grond rond de naald niet in eigendom van BOEi is, dus BOEi daar (nog) niet over kan beschikken. Een overkapping van glas kan tot slot ook gevoelig zijn voor vandalisme.

Reactie uit de zaal: Voor de meerderheid van de aanwezigen is een stulp duidelijk de oplossing die de voorkeur heeft. Een bezoeker van de historische kring raadde aan voorbeelden uit Poitiers (Frankrijk) te bestuderen, waar men een aantal fraaie overkappingen heeft gemaakt. Het beeld voorzien van een glazen piramide, dus juist in contrast met de meer kubusvormige architectuur er omheen, werd ook meerdere keren genoemd als een mogelijk smakvolle oplossing. Iris Vernooij lichtte daarop toe dat een constructie enkel uit glas niet eenvoudig haalbaar is, vanwege de windbelasting in relatie tot de hoogte van het monument. Er zal altijd een stalen constructie onder zitten.

4 - 3D scannen en replica

Het scannen van het beeld in 3D is een optie die twee verschillende doelen kan hebben. Ten eerste is het in zichzelf een vorm van behoud, waarbij de huidige toestand exact wordt vastgelegd en digitaal behouden. Aangezien scannen vrij eenvoudig is, is het besluit door BOEi al genomen dit in ieder geval te doen. Hier zijn nog wel enkele haken en ogen aan, zoals de vraag hoe men dat soort data opslaat op een manier die over 10 jaar nog leesbaar

is, gegeven de altijd snel veranderende techniek. Dit moet geplaatst worden in de analogie van "floppies hebben we ook niet meer." Daarnaast is BOEi is nu wel eigenaar, maar waar blijft die scandata na een eventueel verdwijnen van BOEi? Je weet immers maar nooit. Kan deze informatie opgeslagen worden in de archieven van de rijksdienst? De lange termijn opslag van digitale informatie is een actueel probleem in de erfgoedzorg.

Een ander doel van scannen is dat een rol kan hebben in het maken van een replica door middel van 3D-printing. Het einddoel is dan behoud door het vervangen van het origineel door een weerbestendige kopie. Dit zou een oplossing kunnen zijn die:

1. Het origineel vervangt zonder storend verschil in aanblik van de locatie. De kwaliteit van de plek is geborgd;
2. Een aanvulling is op verplaatsen, een oplossing voor de lege plek (zie scenario 2);
3. De mogelijkheid biedt op termijn het beeld alsnog te vervangen als het originele beeld sterk achteruit gaat.

Volgens de verkenning van BOEi is 3D-print nog niet mogelijk op een adequate manier. Een deelnemer van het EKWC (het keramiek centrum op het KVL- terrein) vulde aan dat het mogelijk toch kan in keramisch materiaal. Deze optie zouden we kunnen verkennen.

Reactie uit de zaal: Voor de aanwezigen is het originele beeld op dit moment te verkiezen boven een replica. Men kan zich het maken van een replica wel voorstellen als het originele beeld sterk achteruit zou gaan, of toch verplaatst zou worden, maar daarvoor is de kwaliteit nu nog veel te goed. Dit beaamde ook Iris Vernooij. Interessant was de reactie van enkele deelnemers dat juist ook de vervallen toestand van het beeld een waarde vertegenwoordigt: "Dat het zo oud uitziet, dat is juist wel mooi. Het verval van de KVL, en de wederopstanding van het terrein na de herbesteding worden er door gesymboliseerd." Een enkele deelnemer was het daar minder mee eens en zag het beeld juist liever in oude glorie hersteld; niet alleen conservering in huidige toestand, maar ook reconstructie.

Besluit: hoe nu verder

We kijken terug op een geslaagde bijeenkomst die verder voeding heeft gegeven aan de plannen voor de gedenknaald. Met 15 mensen was de opkomst ook aanzienlijk ruimer dan op het eerste overleg. De nuance in het gesprek lag op een andere plek: waar in de eerdere bijeenkomst de beperkingen van de opties meer op tafel lagen –waardoor er veel meer begrip was voor de tijdelijkheid van een tufstenen monument – kwam nu een wens tot duurzaam behoud sterker naar voren. Het idee van een overkapping had daarin duidelijk de grootste voorkeur. Het idee van verplaatsen naar binnen of opdelen van het beeld had weinig voorkeur meer. Omdat er

aanvankelijk wat kou in de lucht hing, hebben we aan het eind van de bijeenkomst even gecheckt of deelnemers tevreden waren over de bijeenkomst. Dat werd beaamd en daar zijn we bij BOEi natuurlijk blij mee.

De vraag is dan hoe het nu verder gaat? Wij hebben aangegeven, dat BOEi nu opnieuw intern de opties bekijkt en alle meningen daarin meeweegt. Op basis daarvan nemen we opnieuw een besluit, dat we toetsen aan onze uitgangspunten.

Een deelnemer merkte op dat crowdfunding een optie is om de naald te helpen redden. Dit wil BOEi zeker meenemen in de gedachtenvorming. De medewerker van het EKWC bood direct aan dat haar organisatie bij een crowdfunding eventueel wel kunnen helpen door bijvoorbeeld kleine replica's te maken als tegenprestaties voor crowdfunders. Dat is natuurlijk een aardig voorstel dat we in gedachten houden. Zo begonnen de gedachten over de toekomst al aardig te borrelen.

De termijn waarop nu stappen worden genomen is nog niet helder. Het beeld staat nu nog even in een tent. Dat blijft zo tot we weten wat we gaan doen. De deelnemers van de bijeenkomsten houden we daarvan op de hoogte. We verwachten in de komende maanden een nieuw besluit te nemen. We zullen hier eind 2019 in ieder geval een bericht sturen over de stand van zaken.

¹ Van den Berg e.a. 2016. 100 verhalen van de looierij. *Oisterwijkse Historische Reeks* Deel 8. Het Kwartier van Oisterwijk, Oisterwijk

² Monumentenregister Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
<https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/monumenten/519953>
[geraadpleegd 9 september 2019]

³ De dubbelheid van enerzijds zekerheid van inkomen, maar anderszijds het loodzware en smerige werk wordt vaak genoemd door Oisterwijkers bij de betekenis van de gedenknaald. Deze betekenis is elementair anders dan de zinnen uit het monumentenregister, waar vooral krediet wordt gegeven voor het sociaal beleid van de fabriek (zie monumentenregister, vorige eindnoot).

⁴ Zie onder andere de video van Oisterwijk in Beeld: 'KVL monument in zwaar weer'
<https://youtu.be/gzS21sjdrE4>

⁵ In 2014 heeft de Monumentenwacht Noord-Brabant de provincie geattendeerd op de slechte toestand van het beeld en de noodzaak tot onderhoud. (rapportage Monumentenwacht van W.H.J.M. van Balkom, 2014.)

⁶ Overleg van begin oktober 2016, verslag opgemaakt op 7 oktober 2016 door de heer Kim Knijf, Provincie Noord-Brabant. Aanwezig voor BOEi was de heer Clemens Veraa.

⁷ Zie ook het verslag van deze bijeenkomst.

⁸ Zie persbericht BOEi 18-07-2019 <https://www.boei.nl/nieuws/boei-wil-gedenknaald-kvl-oisterwijk-op-zijn-plek-houden-en-jaarlijks-onderhouden>

⁹ Na het overleg is dit nog eens extra nagevraagd bij directeur Arno Boon. Zoals Boon het herinnert was dat de wens de naald te kopen bij hem ontstaan toen Oisterwijkers het mededeelden zorgen te hebben over de toekomst van de naald

tijdens een bijeenkomst op het KVL-terrein. Het besluit werd toen in spe al genomen, twee jaar vóór de overeenkomst getekend werd.

¹⁰ Zie ook onze organisatiemissie, waarin het doorgeven van erfgoed en haar verhalen voorop staat: <https://www.boei.nl/de-organisatie-van-boei>

¹¹ De meeste opties kwamen ook al aan bod in de Eerste Buurtbijeenkomst, en eerder ook al in het overleg op het gemeentekantoor in Oisterwijk in oktober 2016.

¹² H.J. Tolboom, natuursteendeskundige bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, persoonlijke communicatie 2019.

¹³ Dit was een van de redenen waarom de bezoekers van het overleg van 16 mei een glazen stolp niet noodzakelijk zagen als de beste oplossing. De sfeer die in dat gesprek ontstond was dat voorlopige conservering zonder stolp, fraaier was dan permanent behoud onder een lastig in te passen ontsierend 'afdak'.